

УДК 37.013.42:808.5

Д. В. Білоруцький

ПРО КОМУНІКАТИВНУ КУЛЬТУРУ ПЕДАГОГА

У статті досліджені особливості комунікативної культури педагога в аспекті прогнозування конфліктогенних ситуацій і запобігання конфліктам. Освітній процес як комунікативний акт вимагає уважного аналізу з точки зору конфліктогенних ситуацій, спровокованих недооцінкою загального знання про комунікативні конвенції.

Ключові слова: комунікативна культура, конфлікт, спілкування.

Актуальність дослідження проблем мовної культури педагога обумовлена потребами поліпшення якості освіти, її ефективності, необхідністю удосконалення умов навчання особняка відповідає запитам сучасного глобального інформаційного світу, особи конкурентоздатної і затребуваної в різних соціальних системах.

При цьому найважливішою стороною вказаної проблеми є та, що пов'язана з професіоналізмом учителя, тобто того, хто навчає, хто впливає своїм авторитетом на того хто навчається, будь це школяр, студент або людина яка просто оновлює свої знання.

Нові вимоги, які висуваються до особи учителя, викликані тими соціальними зрушеннями, процесами, змінами з одного боку, і тими індивідуальними, конкретними умовами й чинниками, в яких зміни не такі наочні, але все таки є присутніми, з іншого боку. Глобальні зміни торкаються соціальної інтеграції, універсалізації запитів, підвищення якості і асортименту освітніх послуг, різноманіття форм і прозорості контролю засвоєння знань, збільшення методик моніторингу його освоєння на рівні учбово-виховного процесу, зміщення акценту з особи учителя як основного носія і транслятора знань, розвитку інтернет-освіти та ін. Особові параметри учителя не підлягають прямій дії і скануванню. Це, в деякій мірі, прихований світ. Проте від нього багато що залежить в професії учителя. Це не просто фон для передачі знань, а щось, що підлягає розгляду, вивченню, дослідженню в різних галузях знань, у тому числі й педагогіці, психолінгвістиці, філософії.

Метою статті є виявлення специфіки комунікативної культури педагога як об'єкта його особового потенціалу в аспекті конфліктогенних ситуацій в освіті.

Серед сучасних наукових публікацій, що порушують дану тему, можна виділити роботи таких українських учених, як В. Андрущенко, С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кушерець, М. Попович, І. Хоменко та ін., які розглядають комунікативну, інтерактивну, феноменологічну складову і виділяють такі рівні виміру спілкування: суб'єктивний (експресивний), реальний (когнітивний) і нормативний (сугестія). Проте проблема залишається актуальною в силу її багатоаспектності.

Спілкування, комунікація, завжди були невід'ємною частиною освіти, культури, або культури освіти. Більше того, певному типу освіти відповідає і тип спілкування, тип діалогу між суб'єктами освітньої діяльності, домінуючий в цю епоху. Діалог передбачає живу реакцію і наявність хоч би двох учасників процесу, має безліч форм залежно від характеру участі суб'єктів. Предметом уваги багатьох сучасних дослідників є інтерсуб'єктивний діалог. На відміну від інших форм діалогу (наприклад, уявного, коли лектор ставить питання «в повітря» і напруженого, коли чекає «правильної» відповіді), тут є присутніми мінімум два рівноправних суб'єкта.

Для характеристики спілкування між учителем і аудиторією важливо враховувати і мовні, і екстралінгвістичні чинники, контекст, комунікативну ситуацію, комунікативні моделі, що перетинаються в просторі дискурсу.

По Ю. Лотману, користь партнера по комунікації полягає в тому, що він інший. Важливим щоб уникнути конфліктних ситуацій є оволодіння методами продуктивного спілкування з аудиторією. Тут дуже важливі співпраця, згода, сприяння, а не авторитаризм і диктатура. Відповідно до цього необхідно впроваджувати спеціальні методики конструювання стилю спілкування і поведінки так, щоб сформувати навички співпраці, почуття причетності, залученості. Розрізняються по завданнях ситуації, в яких педагог чекає спілкування з масовою аудиторією або індивідуальний контакт, робота з невеликими за чисельністю групами.

При контакті з масовою аудиторією, наприклад, слід враховувати різні фонові чинники. В силу вікової спільності, схожості очікувань, настрою і просторової близькості часто взаємний вплив переростає в циркулярну реакцію – наростає двостороннє емоційне зараження. Може статися різкий емоційний підйом, послаблення критичної компоненти, вольової корекції поведінки. Аудиторія в такі моменти нагадує єдиний організм, від учителя залежить, в яку сторону може гойднутися маятник. Не слід протиставляти себе аудиторії, повчати її, показувати її некомпетентність, невідповідність до обговорення яких-небудь проблем, критикувати з відтінком переваги, принижувати. Іноді, доречно провокація суперечки заради пожвавлення матеріалу, але її слід застосовувати обережно, особливо в умовах переростання риторичного діалогу в евристичний, що проводиться в умовах уявного конфлікту.

Часто перехід від рівного, спокійного спілкування до конфлікту залишається непомітним. Це не означає, що конфлікту не існує. У його динаміці є присутнім як прихована, так і артикульована фази. Остання носить демонстративний характер різної міри агресії і форм вираження. Іноді комунікація навмисно припиняється, щоб показати міру невдоволення опонентом.

В умовах вікового відриву між педагогом і учнем сторони опиняються в нерівних стосунках і часто конфлікт протікає в латентній формі від несподіваного (для неспостережливого учителя) вибуху.

Конфліктогенними чинниками найчастіше виступають слова, мовні звороти, що видають в учителів прагнення до переваги, претензію на пріоритетність положення і думки. Сучасному педагогові важливо володіти прийомами коректної аргументації, уміти оперативно аналізувати і оцінювати комунікативну ситуацію, вирішувати протиріччя, які виникають у зв'язку з бажанням співрозмовника відстояти свою точку зору з цього питання.

Окрім особових установок на толерантний діалог між суб'єктами освіти велике значення мають соціальні чинники, положення учителя в суспільстві, державна політика по відношенню до нього, а також та ідейна парадигма, яка характеризує освіту в цілому.

Істотними рисами освіти, побудованої у рамках сучасної парадигми, на думку М. Романенка, мають бути такі, як «відмова від претензії на формування єдиного світобачення (вироблення світогляду – це справа особових зусиль кожної людини); установка на рівність різноманітних видів досвіду (інтелектуально-пізнавального, релігійно-містичного, морального, естетичного, практично-технічного); відмова від односторонньої орієнтації на трансляцію конкретних знань і умінь на користь формування універсальних культуротворчих здібностей, які дозволяють людині самостійно формувати себе, організувати необхідну інформацію у рамках індивідуальної культурно мотивуючої програми життєвого розвитку» [1, с. 327];

орієнтація на культурно-національний плюралізм, виходячи з множинності способів раціонального оформлення безпосереднього життєвого досвіду людьми різних культур, і, відповідно, на важливість полікультурності, міжкультурного синтезу, взагалі діалогу культур; подолання в педагогіці псевдонаукової позиції абсолютного суб'єкта, коли педагог на основі того, що він нібито володіє істиною, вважає себе уповноваженим приймати рішення за учня і нав'язувати йому свою позицію; освоєння учителями нової освітньої парадигми, в якій він займає позицію посередника між учнем і культурою; орієнтація на формування особливого способу світоглядного мислення у зв'язку з відмовою від побудови універсально-істинної картини світу і ціннісним переживанням повсякденного буття і діяльності; «підхід до дитинства як до найціннішого періоду, особливої культури, яка зберігає і продукує в собі традиції, вже втрачені або ще не придбані дорослими, як до потенційного джерела рішення екзистенціальних проблем сучасної людини» [2, с. 328].

Сучасні моделі освітнього процесу при усьому своєму різноманітті схожі в тому, що в них обов'язково враховується комунікативна компонента і те, що, як стверджує І. Мисик, «реалізація основних тенденцій розвитку системи освіти залежить не в останню чергу від суб'єкта освіти. Тобто того, хто отримує знання в певній культурній упаковці, будучи сам продуктом, представником, носієм деяких культурних зразків» [3, с. 66].

Дійсно, «умовою успішності освітнього процесу як комунікативного акту являється адекватна оцінка предметно-референтної ситуації як загального знання про комунікативні конвенції, норми, ритуали, поведінкові зразки в моделі «учитель-учень»».

На основі картини світу, що склалася у суб'єкта освіти, формуються і відповідні інтерсуб'єктивні стратегії її соціального відтворення, наприклад, локалізму при абсолютизації етнокультурного чинника або глобалізму при домінанті космополітичних цінностей. Крім того, світ не простоює на місці, і це теж своєрідний динамічний чинник, який про себе заявляє масштабно і в повсякденності, і в інших сферах існування людини (економіці, політиці, моді та ін.).

Однією з найважливіших цілей сучасної освіти є формування комунікативної компетентності індивіда, ґрунтованої на розкритті його культурного ресурсу як динамічного чинника успішних, повноцінних дискурсивних практик. Глибинним механізмом конструювання реальності є мова, з її допомогою транслюється і зберігається знання, будується сітка семантичних і культурних відмінностей.

Багато сучасних авторів розробляють нову модель учителя, який відкритий для спілкування, поважає культури різних народів, володіє мовами, успішно освоює інші комунікативні зразки, вступає в діалог, толерантний. Це людина, яка мобільна у своєму розвитку і професійному зростанні, тобто здатний до змін, до сприйняття нового, нестандартного, має критичне мислення. Це професіонал, який успішний у своїй області і прагне удосконалювати свою майстерність і переймати досвід, творчо вирішувати проблеми навчання і виховання.

Велике значення має педагогічна спрямованість особи: гуманізм, доброта, оптимізм, людяність, повага до учня, до його переваг; ерудиція, уміння захопити предметом, а не викликати неприязнь до нього; сумлінність, працьовитість, принциповість, чесність, вимогливість; терпіння, витримка, конструктивна критика і самокритика; емоційність, активність; майстерність, захопленість, ініціативність; особистий приклад учителя-новатора, майстра своєї справи.

У варіантах гіпотетичної особи учителя знаходимо те, що сучасний педагог повинен володіти основами економічних знань, навичками організаційної і виховної

роботи, мати комп'ютерну грамотність, вміння використати інформаційні технології в професійній діяльності, відрізнятися високою культурою, пристойним знанням іноземної мови, бути ініціативною і відповідальною людиною, потребувати постійного збагачення і оновлення знань, бути здатним до інновацій. Майбутній учитель має бути відкритим для експериментів і одночасно залишатися толерантним у відношенні до існуючої організації навчання. Учитель повинен мати високі моральні якості, любити своїх учнів. Особисті якості особи яка навчає мають бути гармонійно пов'язані з професійними знаннями і здібностями. У майбутнього учителя необхідно виховувати культуру мислення, він повинен уміти сам добувати інформацію.

Педагог повинен аналізувати і прогнозувати, правильно оцінювати свої можливості, ризикувати, не боячись нового, бути оптимістом, мати почуття міри. Праця його повинна увібрати в себе все, чим уміє і може послужити учитель юному поколінню, що переживає процес фізичного і духовного становлення в кризовому соціумі. Це означає, що для викладача недостатньо мати широкий філософський кругозір, досконало знати свій предмет, використовувати сучасні методи навчання і виховання учнів. Він повинен виконувати місію духовного поводиря, має бути для них одночасно джерелом авторитетної інформації, майстром навчання, бути організатором пізнавального діалогу дитини з навколишнім світом, людьми, бути особистим психологом і психотерапевтом, соціальним працівником і наставником [6, с. 122–124].

В. Кремень також підкреслює важливість широкої загальної культури педагога: «Вона потрібна не лише для того, щоб учитель був особою, а для того, щоб його постійні стосунки з учнями не були затьмарені аморальним, некультурним, неефективним спілкуванням, щоб кожне слово, кожен вчинок педагога демонстрував багатство його внутрішнього світу і позитивно впливав на учня» [7, с. 140].

Ідеальність моделей впадає у вічі, і це, поза сумнівом, зразок, до якого слід прагнути. Головне, що підкреслюються саме особові якості педагога, саме вони стають фундаментом професійних умінь і навичок.

Таким чином, комунікативна культура педагога є найважливішою складовою загальної педагогічної культури. Специфіка професійної і психологічної підготовки учителя, що зустрічається за родом діяльності з різноманітними комунікантами, припускає передусім установку на толерантність. У аспекті прогнозування конфліктогенних ситуацій і відвертання конфліктів в освіті велике значення мають особові якості педагога, артикульовані в моделях сучасного учителя.

Освітній процес як комунікативний акт вимагає уважного аналізу з точки зору конфліктогенних ситуацій, спровокованих недооцінкою загального знання про комунікативні конвенції.

Розробка комунікативних моделей, націлених на розширення простору культурного діалогу, яким може оволодіти сучасний педагог, є перспективним напрямом дослідження запропонованої теми.

Список використаної літератури

1. Барбина Е. С. Педагогическое мастерство – искусство и наука быть человеком : учеб.-метод. пособ. / Е. С. Барбина. – Киев : Полиграфія, 1995. – 73 с. ; Barbina Ye. S. Pedagogicheskoe masterstvo – iskusstvo i nauka byt chelovekom : ucheb.-metod. posob. / Ye. S. Barbina. – Kiev : Poligrafiiya, 1995. – 73 s. ;
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 448 с. ; Kremen V. H. Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty / V. H. Kremen. – Kyiv : Hramota, 2005. – 448 s

3. Мисик І. Г. Методологічні засади лінгвістичного часу в контексті філософії освіти: дис. ...докт. філос. наук : спец. 09.00.10 / Ірина Георгіївна Мисик; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2010. – 392 с. ; Mysyk I. H. Metodolohichni zasady linhvistychnoho chasu v konteksti filosofii osvity: dys. ...dokt. filos. nauk : spets. 09.00.10 / Iryna Heorhiiivna Mysyk; Pivdennoukr. nats. ped. un-t im. K.D.Ushynskoho. – Odesa, 2010. – 392 s.

4. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти : дис. ...докт. філос. наук : спец. 09.00.10 / Михайло Ілліч Романенко; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 408 с. ; Romanenko M. I. Sotsialni ta paradyhmalno-kohnityvni determinanty rozvytku suchasnoi osvity : dys. ...dokt. filos. nauk : spets. 09.00.10 / Mykhailo Illich Romanenko; Dnipropetr. nats. un-t. – Dnipropetrovsk, 2003. – 408 s.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017

D. Bilorutskyi

THE COMMUNICATIVE CULTURE OF A TEACHER

The article studies the features of the communicative culture of a teacher in the aspect of prediction and prevention of conflict situations. This issue has a great importance in modern society due to the changes that happened recently in the field of education. To make the educational process more productive we are fully aware of the necessity of further improvement in this sphere.

The educational process as a communicative act that requires careful analysis from the point of view of conflict situations caused by underestimation of general knowledge about communicative conventions. Now we consider a good teacher as a person able to find common language with different groups of students. Good modern teachers must be excellent psychologists. They should have knowledge about the differences in attitude in different ages and in different social groups. Therefore, their methods of communication and ways of presenting knowledge should depend on the students' age, their cultural and social features. Teachers should implement the principles of individual approach and equality and they should use encouragement rather than criticism. They must learn modern methods and ways of communication with their students; they must distinctly know students' needs and wishes.

The personality of a teacher plays a key role in this process hence their professional and interpersonal qualities have a big influence on students' personalities as well as on their learning abilities. The responsibilities of a modern teacher cannot be limited by mere giving knowledge. The teacher must understand the inner world of the young generation.

A modern teacher has to bring up students, to show good examples and be the person who is respected by them. That is why teachers in our society should be highly educated, open-minded and well-mannered people. We see a modern teacher as a person who is able to develop constantly to suit the requirements of modern education and changing society.

A supervisor rather than an instructor, a good teacher should be well rounded – to have good computer skills, language and psychological knowledge and an ability to implement all these skills into his work. In addition, it's necessary to be highly professional, responsible and able to think outside the box.

If our teachers, with the support of the state, meet the above-mentioned requirements, we will be able to increase the respect towards teachers in the society and, therefore, to

influence the students increasing their motivation to learn for the purpose to become good specialists in future.

Key words: *communication, communicative culture, conflict, education, generation, implement, skills, supervisor, teacher.*

УДК 327: 7

А. А. Білик, М. І. Шахман

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті розкрито трансформації у сучасному образотворчому мистецтві в контексті глобалізації. Спираючись на творчість практиків та праці теоретиків, порушено проблему «кордонів» у сучасному мистецтві в умовах глобалізації культури. Показано значення мистецьких бієнале у сучасній культурі.

Ключові слова: *глобалізація, сучасне мистецтво, інсталяція, перформанс, Венеціанська бієнале, Шанхайська бієнале.*

Мистецтво як соціальне явище відображає процеси глобалізації. Значна роль у соціокультурній інтеграції належить мистецьким бієнале. Проаналізувавши їх тематику, знакові роботи, можна говорити про проблеми глобалізму як пріоритетні в сучасному мистецтві. Глобалізація в культурі плідно вивчається вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Найбільш ґрунтовно тема висвітлена в монографіях і фундаментальних публікаціях академіка В. М. Шейка, а саме: «Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти)», «Культура та цивілізація в історико-культурній думці України в добу глобалізації», «Культура та глобалізація: компаративістський аналіз», «Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ-початок ХХІ ст.)» та ін. Попри все обрана тема є полемічною й гостроактуальною з огляду дослідження сучасного мистецтва в умовах глобалізації.

Метою публікації є аналіз трансформації сучасного мистецтва в контексті глобалізації.

Вплив глобалізації на мистецтво безсумнівний. Окреслимо найбільш значні трансформації в contemporary art в аспекті глобалізації. Передусім поширення в художній практиці інсталяції, що породжує також розмивання кордонів між «мистецтвом і не-мистецтвом». Мистецтвознавець І. О. Яковець слушно зазначає: «Глобалізація культури призвела до того, що, з одного боку, „світ мистецтва” став шукати нові способи презентації художньої творчості, з іншого боку, художні вміння виявилися затребувані в нехудожніх сферах культури» [1]. Так, створення інсталяції передбачає застосування різних матеріалів, готових предметів тощо. Тому часто на слизькому колі опиняються не лише глядачі, а й мистецтвознавці. Хрестоматійною є історія, що сталася 2008 р. з художницею Тетяною Ечеверрі Фернадес під час виставки в лондонському «Royal Academy». Відвідувач випадково вривався у високу керамічну скульптуру і та розлетілася на шматки, інша публіка вже через кілька хвилин фотографувала черепки вже як новий художній артефакт.

Історія мистецтва знає чимало випадків, коли експоновані інсталяції з'їдалися відвідувачами або ж, зважаючи на відсутність естетичного і наявність занадто буденного, ставали «жертвами» прибиральників і опинялися на смітниках. Наприклад,